

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
חיי שרה
מרחשון ה'תשפ"א ב'של"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

מדוע מנהגינו בק"ק התימנים יע"א לאחוז את המאכל בשלוש אצבעות, ולא בשתי אצבעות כפי שכתב בעל ראשית חכמה.

תשובה לשואל האם רצוי לתת לילדים משחק "טלית ותפילין" הנמכר בחנויות משחקי הילדים, וסיבת ההיתר כיום לשחק בבובות.

המשך בעניין ראיות הגמ' במסכת סוכה דף ל"ה לגבי פרי עץ הדר וכו' זה אתרוג וכו', ביאור גירסת מדרש הגדול בסוגיא זו, מיהו עקילס המתרגם, וכיצד מסתייעים מלשון יונית.

פירוש המלבי"ם בסוגיא דלעיל, וראיה גם מדבריו כי אין מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן לגבי הדר שלא היה ספק בכל הדורות שזהו אתרוג.

מדוע לאתרוג יש דין ירק, דעת החזו"א כי בפירות הדר כגון לימון ותפוז וכו' הגדלים על כל מים יש להפריש פעמיים מעשרות מספק, חיזוק דעת הגרשו"א המוכיח מרבינו הרמב"ם שכ' אתרוג בלבד, שקלא וטריא בדברי האחרונים ודחיית דברי הטוען כי הרמב"ם לא הזכיר בחיבורו משנה תורה את פרי הלימון, כי הוא מזכירו בשם מלוחים.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 569

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש לעילוי נשמת ר' זכריה בן ישראל צדוק ז"ל,

שנפטר בשבוע שעבר. תנצב"ה.

נדבת בנו ידידנו משנים קדמוניות רבי אילן צדוק הי"ו.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיו, ומכל צרה ונזק יצילהו,

וימלא כל משאלות ליבו וליבכם לטובה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת ר' זכריה בן ישראל צדוק ז"ל, שנפטר בשבוע שעבר. תנצב"ה. נדבת בנו ידידנו משנים קדמוניות רבי אילן צדוק הי"ו. המקום ברוך הוא ירצה נדבתו, ויברך מעשי ידיו, ומכל צרה ונוק יצילהו, וימלא כל משאלות ליבו וליבכם לטובה, אכ"י"ר.

מדוע מנהיגנו בק"ק התימנים יע"א לאחוז את המאכל בשלוש אצבעות, ולא בשתי אצבעות כפי שכתב בעל ראשית חכמה.

נפתח בשאלה קטנה, שנשאלתי מאברך ת"ח אחד המדקדק במצוות. הוא שאל, למה אומרים התימנים לאכול עם שלוש אצבעות. דהיינו, כאשר אוחזים מאכל, לא תופסים אותו בכל האצבעות, אלא רק בשלוש אצבעות [מרן שליט"א מדגים זאת]. כי כתב בעל ראשית חכמה, יותר מזה, לאחוז רק בשתי אצבעות. כך היתה שאלתו.

העניין הוא – באים להגיד בכך שצריך לאכול בג' אצבעות – שזהו מצד דרך ארץ, שהאדם לא יראה גרגרן, זו דרך רעבתנות אם הוא אוכל בכל האצבעות.

נפק"מ גם לזמנינו כיום, שאוכלים עם כפית או עם מזלג. בעבר לא השתמשו עם כפיות ומזלגות, אבל כיום ישנם כאלה התופסים את הכפית או המזלג עם כל חמשת האצבעות, וזה לא דרך ארץ, אלא יש לתפוס בג' אצבעות בלבד. בעבר שאכלו עם האצבעות, כפי שהיה בזמן הגמ' וכדמוכח בהרבה מקומות בספרי חז"ל, זה לא ח"ו נחשב כדבר שאינו מכובד. אבל היום לפי המציאות, אין הכי נמי, ישנן מקומות שהדבר נראה לא תרבותי, וממילא צריך לשקול לפי העניין.

למשל בליל הסדר, כאשר תופסים את הכרפס, וכן את החסא, ואפילו את המצה – ולא דוקא בליל הסדר אלא גם בכל ימות השנה, ולגבי כל מאכל – זה לא דרך ארץ. כך היו מלמדים בני דורות הקודמים הזקנים, ואפילו הזקנות. אל תתפוס בכל האצבעות, אלא רק בג' אצבעות.

בכל אופן הוא שואל, למה שלוש? היה צ"ל שתיים, כי כך סובר הראשית חכמה.

תחילה נביא את המקור שכתבנו בשלחן ערוך המקוצר [או"ח סימן ל"ו בענין יצחק הערה ו'] בזה"ל, המנהג בתימן להחזיק המאכל ביד ימינם לא רק בשעת הברכה, אלא במשך כל האכילה. ובדרך כלל מחזיקים אותו בשלוש אצבעות בלבד, כדלקמן הלכות פסח סימן צ"א סעיף ו'. כי בחמש אצבעות, נראה דרך גרגרנות וכו' יעו"ש. ובמצפיי"ת דף 90.

כאן כתבנו בשלוש, והאמת היא, כי בשלחן ערוך המקוצר שם [סימן צ"א סעיף ו'], כבר כתבנו בלשון 'שתיים או שלוש'. המדובר שם, לגבי הכרפס בליל הסדר. הדרך היא לתפוס אותם כשהם מקופלים בראשי שתיים או שלוש אצבעותיהם, האגודל האצבע והאמה. וכן במצה ובמרור ובכורך, וגם בשאר האכילות תמיד, ולא רק בלילה הסדר.

כתבנו זאת בגוף ההלכות שבספר בה"ל ליל הסדר, כיון שכאן הדבר בולט, בעל הבית מראה לכל המשפחה מה לקחת, ואיך לקחת, ולכן הדבר מפורסם יותר. כי צריך לעורר אותם, לשים לב, ובפרט שאנחנו פורסים את המצה בין ברכת 'המוציא' לברכת 'על אכילת מצה', וכולם אוחזים את המצה בידיים, בכדי שיאכלו זאת מיד לאחר ברכת על אכילת מצה.

ואכן בעל ראשית חכמה כתב כך, לא בספר ראשית חכמה בעצמו אלא בספרו תוצאות חיים, זהו קיצור של ספר ראשית חכמה, והוא מביא [בסימן ע"ט. בדפוס החדש זה נמצא בסוף] בזה"ל, כתב הרב רבי יצחק ד'מן ע'פו, שלא יאכל אדם אלא בשני אצבעות יד ימינו, וילמוד האדם מן הסרטן אשר בים, שאינו אוכל אלא בשתי אצבעות. וכשיאכל ויתנהג בדרך זה, לא יבא לידי גרגרן. צ"ל לידי גרגרנות'.

והכלל, שצריך שיאכל, אפילו אם הוא אוכל לבדו, כאוכל לפני המלך. אל תחשוב שעניין זה הוא רק מפני שבפני האנשים זה לא מכובד

שערי יצחק – השיעור השבועי

בספר אגרא דפרקא [אות רע"ו] הביא בשם הרמ"ז – זהו מהר"ר משה זכותא – האומר [בפירושו לזוה"ק ריש פרשת יתרו] כי ישנו סוד באצבעות הידיים. הרי עשרת האצבעות, מכוונים כנגד עשר הספירות. האגודל מכוונת כנגד החד, והאצבע השנייה כנגד הגבורה, והשלישית האמה כנגד התפארת, והקמיצה זה נצח, והזרת כנגד הוד, וכו'.

'בסוגריים' נזכיר, כי ישנו הבדל בין ארבעת האצבעות, לבין האגודל. האגודל, הוא תמיד לבדו. אבל יתר האצבעות, הולכות ביחד. לכן אבותינו נע"ג, כשהיו רוצים לומר על מישהו שהוא גאה, היו זוקפים את האגודל כלפי מעלה, להורות שהוא לא מתחבר עם שאר האנשים, תמיד הוא הולך לבדו. כי אדם עניו, יכול ללכת יחד עם כולם ולהסתדר עם כולם, הוא מתקרב לכל האצבעות. אבל אדם גאה, אינו רוצה להתחבר, אלא הולך לו לבדו. יש לו דעות ושיטות בפני עצמו.

בכל אופן, ישנו בכך עניין עפ"י הסוד, והדבר גם רמוז באותיות מנצפ"ך. כידוע, הגמ' במסכת מגילה [דף ב' ע"ב] ובמסכת שבת [דף ק"ד ע"א] אומרת, **מנצפ"ך, צופים אמרום**. מנצפ"ך היינו, האותיות הכפולות. ואלו הן, מי"ם פתוחה – מי"ם סתומה. נו"ן כפופה – נו"ן פשוטה. צא"ד כפופה – צא"ד פשוטה. פ"א כפופה – פ"א פשוטה. כא"ף כפופה – כא"ף פשוטה. אמנם מנצפ"ך אינו כפי סדר האותיות, אבל עשו כך בכדי לרמוז, מן צפ"ך, דהיינו שזה בא מן הצופים. אבל לפי סדר האותיות, האות כא"ף היתה צריכה להיות הראשונה. א"כ בעצם, לפי סדר האותיות, היה צריך להיות פְּמַנְצַפְּ"ן. דהיינו, כא"ף כפופה – כא"ף פשוטה. מי"ם פתוחה – מי"ם סתומה. נו"ן כפופה – נו"ן פשוטה. פ"א כפופה – פ"א פשוטה. צא"ד כפופה – צא"ד פשוטה.

אבל, ישנו בעצם הבדל. כי אחרי האות כא"ף, באה האות למ"ד. ובאות למ"ד, אין שני סוגים, כמו באות מי"ם. אבל באות נו"ן, יש שני סוגים. א"כ זה נו"ן ומי"ם. לכן, האגודל הוא האות

ולא דרך ארץ, אלא גם אם הוא אוכל לבדו. אין העניין שהשני לא יראה אותך, אלא העניין שהאדם לא יהיה להוט אחרי המאכל, ע"כ הוא אוכל בעדינות, וזהו אפי" כ אשר הוא אוכל לבדו. פירוש, כי מלא כל הארץ כבודו, ולפניו הוא אוכל ומברך.

לאחר מכן הוא מביא, ומורי נ"ע – זהו הרמ"ק באור יקר – כתב במצות ואכלת ושבעת, **שבעניין האכילה, יכוין בסוד אשה ריח ניחוח לי"י וכו'.** ממש כמו קרבן על המזבח.

הדבר מובא ג"כ בספר נגיד ומצוה [עמ' צ"א], וכן בספר שבט מוסר [פרק כ"ב] בזה"ל, **ילמוד אדם דרך ארץ מסרטן של ים.** בראשית חכמה כתוב, 'סרטן שבנהר'. שאינו אוכל כי אם בשתי אצבעות. ובספרים נוספים העתיקו ג"כ זאת.

הדמיון הזה לסרטן, לא כ"כ ברור לי, כי לפי מה ששמעתי וגם ראיתי, נראה שהסרטן תופס את המאכל חזק כמו עם שתי מלקחיים. הדבר אצלו אינו מצד עדינות. מהגם שיש לו עוד שתי אצבעות, חוץ משתי המלקחיים. אבל כאשר הוא תופס את המאכל עם שתי המלקחיים, הוא תופס זאת בצורה חזקה. א"כ אינני מבין מה הדמיון לסרטן, וכי הוא עושה כך מצד דרך ארץ? מה באים להגיד בזה? יתירה מכך, גם אין לו יותר אצבעות מכך. רק זה מה שיש לו. א"כ היכן רואים אצלו את הדרך ארץ? לא ברור בכלל, מהי ההשוואה כאן לסרטן? מכל הבחינות זה לא כך. א' מצד המלקחיים, זה נתפס חזק. ב' אין לו יותר אצבעות. ג' כל אחת נפרדת לשתיים.

בכל אופן, בודאי שמסתבר כי ישנו יותר דרך ארץ, לאכול בשתי אצבעות, מאשר בשלוש אצבעות. אם אפשר בשתיים, למה תאכל בשלוש?

ברם חושבני, כי אבותינו נע"ג עשו זאת בדעה ובינה והשכל. הדבר אינו לחנם, שעשו בשלוש אצבעות, כי ישנו כאן איזה 'עניין'.

כא"ף, שהיא אות בפני עצמה, אינה מחוברת עם המי"ם. אבל המי"ם והנו"ן, הולכים ביחד. כמנפ"ץ, מי"ם נו"ן ביחד. ואח"כ הפ"א והצ"ד הולכים ביחד, כי באותיות שאחרי המי"ם והנו"ן, דהיינו סמ"ך ועא"ן וכו', שם אין שתי סוגים. רק האותיות פ"א וצ"ד.

אומר הרמ"ז כך, סוד האצבעות ידיים, חסד וגבורה דז"א, אשר הם סוד ה' מחסד עד הוד, והן המה אותיות מנצפ"ך כפולים כנודע. והנה אגודל סוד החסד, אצבע גבורה, אמה ת"ת, קמיצה נצח, זרת הוד. על כן האגודל מובדל מהשאר, כי הוא סוד החסד מעולה מכולם, יומא דכולהו יומי. ע"כ אותיות כמנפ"ץ באלפא ביתא הוא ג"כ הכא"ף מובדלת לעצמה, מה שאין כן אותיות מ"נ שתיים ביחד, וכן פ"ץ סמוכות זל"ז כסדרן.

וזה סוד האַיירים שעושים הכהנים בברכתם. גם הכהנים, כאשר הם מברכים, הם מבדילים את אצבעותיהם כפי סדר האותיות האלה, הרמוזות בעצם כאן.

יוצא, שאת האגודל שהוא כנגד החסד, מצרפים עם המי"ם. זהו חסד וגבורה. אבל תמיד, החסד והגבורה לא הולכים לבד, אלא חג"ת, דהיינו גם תפארת. לכן צריך את שלושת האצבעות. הרי אברהם אבינו, זה חסד. יצחק אבינו, זה גבורה. ויעקב אבינו, הוא ממוצע בין שניהם, הוא ממוזג את המדות חסד וגבורה. לכן צריכים לקחת את המאכל בשלוש אצבעות. עדיף שזה יהיה כך, בכדי לשתף גם את המדה תפארת, לשלב את שני הדברים.

כך חושבני להסביר, למה אבותינו לא חששו לכך. כי סברו, אדרבה, שיהיו שלוש, כפי שאמרנו.

אם כי, מעניין הוא שדוקא בעל אגרא דפרקא הבין אחרת, כי הוא מוסיף ואומר בזה"ל, ז'הנה המשכיל על דבר, יבין משארז"ל בהלכות דרך ארץ, לאכול בשתי אצבעות, כסרטן הגדל במים. וכמה גופי תורה יוכל המשכיל להתבונן מן האצבעות'.

אינני יודע, כיצד הוא הבין שזה דוקא כך. לאחר שהביא את דברי הרמ"ז דלעיל, הוא בא ואומר שזה דוקא בשתיים? הדבר אינו ברור. ההיפך, חושבני כי בנ"ד יותר מתאים כפי שאמרנו, שיהיו שלוש. אבל מכל מקום שתיים או שלוש, בכל אופן לא יותר, זה ברור. וכמ"ש במסכת כלה פרק ה', לא יאכל אדם בכל אצבעותיו, מפני שנראה כגרגרן ע"כ.

שאלה מקלה: לגבי מה שהרב אמר מקודם שאין למ"ד פשוטה, אולי מזה יש הוכחה לצורת הלמ"ד שלנו שאין לה מושב, כי אילו היה לה מושב, היתה צריכה להיות גם למ"ד פשוטה, כמו כל האותיות שיש להן מושב. והאות ב"ת אף שיש לה מושב, אינה יכולה להיות פשוטה, מחמת מה שיוצא בה מצד ימין למטה.

תשובת מרן שליט"א: זה נשמע הברקה טובה, עניין הכפולות שייך רק באותיות שיש להם מושב. אך הרי לב"ת לא חייב לצאת משהו, ר"ל מעיקר הדין אין חובה שיהיה לה עקב לצד ימין או בליטה, ודי שיש שם זוית, שבזה היא נבדלת מן הכא"ף שמעגלים אותה.

ואף אם תאמר שזה לא רצו לעשות שתהיה גם ב"ת פשוטה, כי אז תהיה צורתה ממש כמו כא"ף פשוטה, עכ"פ מה ראו לעשות בזו יותר מזו. ועוד הרי גם לאות עי"ן יש מושב, יש העושים אותו באלכסון ויש העושים ישר ממש, וא"כ למה אין גם ע' פשוטה. לכן נראה שזה לא תלוי רק בעניין המושב, אלא יש טעם פנימי לכך, וצריך לחפש.

ובעיקר הדבר, יש הוכחות אחרות שללמ"ד אין מושב, לא כמו שהאשכנזים נוהגים לעשות, כגון שתראה בס' ברוך שאמר בשם רבי' טודרוס.

אגב, שמעתי לפני שנים רבות כי מה שאומרים כיום לאותיות מנצפ"ך 'סופיות', זה בא מן המשכילים. צריך לבדוק אם אכן. מי שיודע, אנא להודיעני, ושכמ"ה. בכל אופן מנהגינו הוא לומר כא"ף כפופה ופשוטה, מפתוחה ומסתומה, ר"ל כך לימדו גם תשב"ר, על פי סגנון חז"ל בגמרא ובמדרשים וארז"ל.

שערי יצחק – השיעור השבועי

וכמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר ויורה דעה ח"א, איסור והיתר, סימן קמ"ה סעיף ח"א, "בבובות" המיועדות למשחק תינוקות, נתפשט בזמנינו אצל רבים לעשותן ולקנותן, אף-על-פי שהיא צורה בולטת, גם אותן שהצורה שלימה דהיינו הראש עם כל הגוף. וטעם שמקילים בדבר, מפני שאינן צורות קבועות ועומדות כמו אנדרטאות שיש מקום לרואה לטעות כאילו יש מהן איזו תועלת. ועוד לפי שהרבה פעמים מבזים אותן, כי דרך התינוקות לשחק בהן גם במקומות בלתי נקיים, ולגוללם בעפר ועל הרצפה. אם כן אין מקום לחשד שזה פסל. והמחמיר תבוא עליו ברכה ע"כ. דהיינו שטוב להחמיר לקלקל קצת את צורת הבובה, כגון לחתוך אצבע אחת, או חלק מן האוזן, וכדומה.

לכן אם יתרגלו בקטנותם שהתפילין לא משתמשים בזהירות, אז ימשיכו גם בגדלותם. אם יעשו שינהגו בכך רק בקדושה ובטהרה, בסדר. אבל מסתמא הילדים יזרקו זאת גם על הרצפה, יפילו את זה. צריך לראות. מסתמא הם לא ישמרו, וממילא יתרגלו לכך, וכבר יכנס להם שאין צריך להקפיד, כי ההרגל נעשה טבע. חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָפוֹ, גַּם פִּי יִזְקֵן לֹא יִסּוֹר מִמֶּנָּה [משלי כ"ב, ו']. מסתבר, נראה לי, שדבר זה אינו ראוי.

שאלה מהקהל: אם כן הוא הדין לספר תורה שעושים לילדים לשמחת תורה, שעשוי כמו בובה ולא כתוב בתוכו כלום.

תשובת מרן שליט"א: מסתבר כך. לא ראיתי זאת. אבל מובן שאין כוונתך למה שעשוי בצורת ס"ת קטן, דהיינו שיש שם בפנים דפים צילום ספר תורה שלם בכתב קטן על נייר, שאֵת זה שומרים בצורה מכובדת בויטרינה, והוא לא משמש למשחק בחדר הילדים, ורק לשמחת תורה. גם מה שאמרת, אם ישמרו אותו רק לשמח"ת, נראה שאין חשש.

תשובה לשואל האם רצוי לתת לילדים משחק "טלית ותפילין" הנמכר בחנויות משחקי הילדים, וסיבת ההיתר כיום לשחק בבובות.

קיבלתי כעת ממש לפני השיעור חבילה, ועדיין לא פתחתי אותה.

זאת שאלה שקיבלתי מידידנו הרב אליהו בן סויד יצ"ו, בזה"ל, בני נ"י ביקשני שארכוש לו טלית ותפילין לילדים, שנמכר באחת החנויות למשחקים בעירנו בני ברק ת"ו. וחוששני שמאחר ונראים ממש כאמיתי, הרי לפעמים נופלים לריצפה וכו', אפשר שרגש הקדושה לתפילין ייפגע. שאלתי האם אכן לחשוש לזה, או אדרבה.

[מרן שליט"א מראה את התפילין הללו, ופונה בשאלה לציבור]. מישהו מכיר את זה? זאת הפעם הראשונה שאני רואה זאת.

עשו תפילין, בתורת משחק לילדים. חשבתי אולי רוצים שהילד יתאמן לפני הברמצוה, אבל נתברר כי זה גם לילדים בגיל שש, כך כתוב כאן. א"כ זה לא בשביל להתלמד, אלא בכדי לשחק בכך, וכמובן שזה עלול לבוא לידי בזיון ח"ו.

אינני יודע, חושבני כי צריכים לעצור זאת, לתת דבר קדוש כזה לילדים? עוד בהדיא בקופסא כתבו על זה, 'של יד'. 'של ראש'. זה ממש כמו תפילין רגילות. אפילו יש עליהם אותיות, שתי השיני"ן.

שאלה מהקהל: לא עדיף שהילדים ישחקו בדברי קדושה?

תשובת מרן שליט"א: אכן טוב הדבר, שישחקו בדברי קדושה, אבל זה ממש כמו תפילין, וזה יכול ליפול על הרצפה.

הרי הסיבה שאנחנו מתירים לשחק בבובות, אפילו שזה דמות של אדם, היא כיון שמבזים את זה, הבובה נזרקת על הקרקע וכו', ע"כ אין בכך ח"ו צד עבודה זרה, כיון שזה מתלכלך ומבוזה.

המשך בעניין ראיות הגמ' במסכת סוכה דף ל"ה לגבי פרי עץ הדר וכו' זה אתרוג וכו', ביאור גירסת מדרש הגדול בסוגיא זו, מיהו עקילס המתרגם, וכיצד מסתייעים מלשון יונית.

בעניין הסוגיא במסכת סוכה [דף ל"ה ע"א], שכבר דיברנו עליה בעבר [מוצש"ק לך לך התשפ"א], ברצוני להוסיף כעת בעז"ה כמה דברים חדשים.

הגמרא אומרת כך, תנו רבנן, 'פרי עץ הדר' – עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג.

שואלת הגמרא, ולימא פלפלין? והגמרא כאן מוכיחה באריכות בכמה שורות, כי גם פלפלין 'טעם עזו ופריין שוה', ולכן ערלה נוהגת בזה וכו'. עונה הגמרא, לא, התם משום דלא אפשר. היכי נעביד? ננקוט חדא, לא מינכרא לקיחתה. ננקוט תרי או תלתא, פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה פירות. הלכך לא אפשר. לכן לא יכול להיות, שזה פלפלין.

רבי אומר, אל תקרי הדר אלא הָדִיר. מה דיר זה יש בו גדולים וקטנים, תמימים ובעלי מומין, ה"נ יש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין. אטו שאר פירות לית בהו גדולים וקטנים, תמימים ובעלי מומין? אלא הכי קאמר, עד שבאין קטנים, עדיין גדולים קיימים.

ר' אבהו אמר, אל תקרי הָדִיר אלא הָדִיר, דבר שדר באילנו משנה לשנה.

בן עזאי אומר, אל תקרי הדר אלא הַיְדוּר, שכך בלשון יונית קורין למים הידור. ואיזו היא שגדל על כל מים, הוי אומר זה אתרוג.

האתרוג 'גדל על כל מים', דהיינו לא מספיקים לו הגשמים היורדים, אלא צריך שבני האדם ישקו אותו במים שאובים.

רש"י מסביר [שם בד"ה הדר] כך, והיא היא דרבי – הרי גם הוא דרש 'הדיר' – אלא במשמעותא פליגי, מר דריש ליה לשון דיר, ומר דריש ליה לשון דירה. דהיינו רבי דרש 'דיר', כמו שיש בו צאן מכל הסוגים, גם קטנים וגם גדולים, תמימים ובעלי מומין, גם באתרוג יש את כל

הסוגים האלה. ורבי אבהו דורש את לשון 'הדר', במובן מגורים, שדר באילנו משנה לשנה. הוא לא כמו שאר פירות שהם רק בעונה מסויימת בשנה.

זאת הגמרא שלפנינו.

רבינו דוד עדני במדרש הגדול [פרשת אמור, דף תרנ"ח] מביא את העניין הזה, אבל בשינוי רב. הוא כותב בזה"ל, פרי עץ הדר, עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג. ואימא פלפלין, לא אפשר, היכי לעביד לינקוט חדא לא מינכרא לקיחתה, לנקוט תרתי תלת, פרי אחד אמר רחמנא לא שנים ושנים פירות. כנראה זאת טעות, וצ"ל שנים ושלשה פירות. הולכך לא אפשר. הוא משמיט את השקלא וטריא המובאים בגמרא בכמה שורות, כיון שהוא רצה להביא רק את העיקר.

בן עזאי אומר, הָדִיר, הָדִיר באילנו משנה לחברתה. את הדין הזה של 'הָדִיר', הוא מביא בשם בן עזאי, ולא בשם רבי אבהו.

תרגם עקילס, הדר הדר אילן שהוא דר על פני המים. את העניין הזה, שכך הוא בלשון יונית, מביא מדרש הגדול בשם התרגום של עקילס הגר, הידוע. עוד מעט נרחיב על כך בעז"ה.

אינני יודע מה ביאור גירסתו שהוא 'דר על פני המים', לא מובן לי פירוש המלים הללו, בדר"כ הלשון הוא 'גדל על כל מים', דהיינו שני סוגי מים, גם 'למטר השמים תשתה מים' וגם מים שאובים. מה זה 'על פני המים'? צריך עיון.

שוב ראיתי כי כך הוא גם במקורו בירושלמי סוכה פרק ג' הלכה ה', הדר על פני מים וכו' כילקוט שמעוני. ויש לעיין במפרשים שם, אך לעת עתה לא מצאתי מי שעומד על כך. ובכל אופן מים מרובים, מסתמא מזיקים לו.

רבי אומר, אל תהי קורא הדר אלא הדיר שלבהמה, מה דיר זה יש בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומין, ובאים קטנים ועדיין גדולים קיימים. כלומר, הדור הבא מגיע, כאשר גדולי הדור הקודם עדיין קיימים. כך ישראל יש

שערי יצחק – השיעור השבועי

'אולי, אולי זה הביאור שלו. כי ישנם אנשים הסומכים על כך, כאילו הדבר בטוח.

אלכה לי אל הגדולים. ומזקנים אתבונן.

הרדב"ז בהלכות תמידין ומוספין [פרק ז' הלכה י"א], לגבי איזה דבר שהרמב"ם כותב, הוא מתפלא למה הרמב"ם לא מביא את מה שכתוב בגמרא? ואח"כ הוא כותב בסוף, אולי זה נמצא במקום שאני לא יודע. זה טוב. בסגנון כזה צריך לכתוב.

הרמב"ם מביא שם, כי 'ממחרת השבת' היינו שבת בראשית, והרדב"ז כותב שבגמרא מנחות דף סה: הביאו כמה ראיות ששבת זו, הכוונה יו"ט, ולא שבת בראשית. למה רבינו לא כתב את זה? כי הוא מדבר נגד הבייתוסים, והם בלא"ה לא מאמינים ב"ג מדות, אז הוא מביא להם ראיות אחרות. והוא שואל, א"כ מדוע הגמ' לא הביאה את זה? והוא עונה שם על כך. ובסוף הוא כותב, אפשר שהביא[ו] ראיה (זה) [זו] במקום אחר, ואני לא מצאתיו. זה 'שפתים ישק'.

לכשנדייק בלשונו של בעל מדרש הגדול, נמצא שישנם עוד הבדלים. למשל, הגמרא מביאה את כל הדרשות בלשון 'אל תקרי', רבי אומר אל תקרי הדר אלא הדר, רבי אבהו אומר אל תקרי הדר אלא הדר, בן עזאי אומר אל תקרי הדר אלא הידור. אבל במדרש הגדול, הביא את בן עזאי, ולא הזכיר 'אל תקרי', אלא כתב 'הדר באילנו שנה שנה', 'תרגם עקילס הדר הידור' – דר על פני המים. 'רבי אומר, אל תהי קורא הדר, אלא הדר של בהמה'. רק כשהוא הגיע לרבי, הוא אומר בלשון 'אל תקרא', משמע כי מ"ש לפני כן, זה לא בגלל שהוא דורש 'אל תקרי', אלא שזאת משמעות המלה.

אמנם כבר בויקרא רבה ובתורת כהנים, ג"כ כתוב בלי 'אל תקרי'. אבל משם אין ראיה, כי הם לא מביאים את ההמשך, 'אל תקרי הדר אלא הדר של בהמה', הם מביאים רק את זה, א"כ אין הוכחה. מצאנו בהרבה מקומות, כגון

בהן צדיקים ובינונים, תלמידי חכמים ועמי הארץ. ובאין קטנים ועדין גדולים, עד שלא מת משה רבינו זרחה שמשו שליהושע תלמידו, עד שלא מת עלי זרחה שמשו שלשמואל הרמתי תלמידו, עד שלא נגנו אליהו זרחה שמשו שלאלישע בן שפט תלמידו, עד שלא מת ר' עקיבה נולד רבינו הקדוש.

כידוע, דרכו של בעל מדרש הגדול היא לשלב דברים, גם מן הגמרא וגם מספרים אחרים. בתורת כהנים כתוב כפי הגירסא שלו, שזהו בן עזאי, ואכן הגירסא בגמ' שלפנינו קצת תמוהה. הכפות תמרים מתפלא ושואל, וכי רבי אבהו חולק על רבי? כמו כן, הגמ' מביאה זאת לפני בן עזאי, ואילו כאן הדבר כתוב בשם בן עזאי, 'אל תקרי הדר אלא הידור'. כיצד הגמרא הכניסה אמורא לפני תנא? ישנם פלפולים על כך. יש כאלה האומרים שזאת טעות, וצריך להיות 'רבי אבא'. וגם התוספות לעיל גורסים, בן עזאי. ואכן בתו"כ וגם בויקרא רבה, מובא המאמר הזה בשם בן עזאי.

אבל מה שכתוב במדרש הגדול בסוף, כל העניין הזה של צדיקים ובינוניים וכו', עד שלא מת משה רבינו זרחה שמשו של יהושע תלמידו, מהיכן הוא לקח זאת?

בהערות שם המו"ל כותב, דברי ביאור של בעל מדרש הגדול. דהיינו, זהו הסבר שהמחבר הוסיף מעצמו.

הדבר מטעה את הקוראים. המוציאים לאור של מדרש הגדול, כותבים הרבה פעמים לשונות כאלה, ופעמים רבות הם לא מדייקים. אינני יודע מדוע הוא כתב זאת בצורה מוחלטת, בבטחון כזה. תכתוב, 'אולי' זה דברי ביאור. למה הדבר בטוח?

מצאתי בס"ד כי דבר זה מועתק מהספר הלכות גדולות, בהלכות לולב דף ל"ד ע"א. כל מה שמדרש הגדול כותב כאן, זה לא הסבר שלו, את הדברים כתב כבר הגאון בעל הלכות גדולות. מי שלא יודע איזה מקור, צריך לכתוב בדרך ארץ ובענוה, שהוא לא יודע. תכתוב

מהרש"א כותב זאת במסכת סנהדרין ודף צ"א ע"ב, ד"ה יקרא אל השמים, ואצלו הדבר פשוט, הוא אפי' לא עושה מכך עניין, כי לפעמים הגמ' דורשת 'אל תקרי' מבלי לכתוב בלשון אל תקרי. תבין לבדך, שהדרשה היא אל תקרי כך אלא כך. אבל מדרש הגדול שהביא את בן עזאי, ואת עקילס, ורק אח"כ כשהוא מגיע ל'רבי אומר אל תהי קורא וכו', משמע שהראשונים זה לא אל תקרי. לפי הסדר שלו, הדבר מוכרח.

אכן יש להעיר כי לגבי עקילס שלא נזכר אל תקרי, אין שאלה, כי זה אינו אל תקרי אלא תרגום.

אולי נאמר, כי בגלל שדורשים 'הדר-הדר', א"כ רק 'הדיר' זה אל תקרי, כיון שבזה ישנו שינוי גדול, אבל הדר-הדיר זה לא שינוי גדול, וכן הידור זה לא שינוי גדול. לא. שהרי מצינו 'אל תקרי בניך אלא בוניך', אומרים אל תקרי אפי' על דבר שינוי קטן, הבדל בין קמץ לבין חולם. וכן בגמ' מסכת ברכות ודף ז' ע"ב, מאי רות? למה נקרא שמה רות? א"ר יוחנן, שזכתה ויצא ממנה דוד, שריוהו להקב"ה בשירות ותושבחות. מנא לן דשמא גרים? אמר רבי אליעזר, דאמר קרא [תהלים מ"ו, ט'] לכו חזו מפעלות יי' אשר שם שמות בארץ. אל תקרי שמות, אלא שמות.

כמרכן לגבי הפסוק, וְשֵׁם דְּרָךְ אֲרָאֵנוּ בְּיַשֵּׁעַ אֱלֹהִים [תהלים נ', כ"ד], אומרת הגמרא [מועד קטן דף ה' ע"א] אמר רבי יהושע בן לוי, כל השם ארחותיו, זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. שנאמר וְשֵׁם דְּרָךְ, אל תקרי וְשֵׁם אלא וְשֵׁם דְּרָךְ אֲרָאֵנוּ בְּיַשֵּׁעַ אֱלֹהִים. א"כ גם כשהבדל הוא בניקוד, זה בגדר אל תקרי.

שאלה מהקהל: ושם ושם, זה לא הבדל בניקוד אלא שינוי אות.

תשובת מרן שליט"א: שייך ימנית ושייך שמאלית, אינן נחשבות שתי אותיות, שאם כן יהיו לנו כ"ג אותיות בלשה"ק, וידוע שאין רק כ"ב. השמאלית הרי נקראת ממש כמו סמ"ך.

וכן מוכח מהקדמונים, כגון בפיוט אל אדון על כל המעשים, שאומ' ביוצר דשבת, שבאות סמ"ך כתוב שְׁשִׁים ושמחים. הרי דהיינו הך. וכבר דיברנו על כך [בשיעור מוצש"ק מטות ה'תשע"ב].

בעז"ה עוד מעט נתרץ את השאלה הזאת, מי זה 'עקילס'? ישנו נדון בספרים, האם זהו אונקלוס, שכתב את התרגום אונקלוס שלנו. אבל הדבר לא נראה, כי אונקלוס תירגם ללשון ארמית, ואין לנו בתרגום שלנו 'הדר - הידור'. אצלינו התרגום הוא, אתרוגין לולבין וכו', אין לנו זאת בתרגום. מה נגיד? שהיתה להם גירסא אחרת? לא מסתבר.

כידוע, אונקלוס תירגם את התורה לשון ארמית, ועקילס תירגם את התורה ללשון יונית. ובלשון יון, זה נקרא הידור, שהוא דר על פני המים. הרי כתוב במסכת מגילה ודף ג' ע"א כי את התרגום של התורה, אונקלוס הגר אמרה מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. דהיינו רבי אליעזר בן הורקנוס, ורבי יהושע בן חנניה.

ולגבי עקילס הגר, כתוב בירושלמי קידושין [פרק א' הלכה ט'] שהוא היה תלמיד של רבי עקיבא. כתוב שם לגבי מה שהתירו לכתוב את התורה בל' יונית, כיון של' יונית היא לשון יפה, כפי שנאמר [בראשית ט', כ"ז] יִפְתַּח אֱלֹהִים לִיפְתַּח וַיִּשְׁכַּן בְּאֶהְלֵי שָׁם, יפיפותו של יפת יהיו באהלי שם [עיי' מגילה דף ט' ע"ב]. אין לשון בכל אומות העולם, שהיא יפה כמו ל' יון. רק שהרמב"ם כותב בהלכות ס"ת, כי היוונית הזאת כבר נשתכחה בזמנינו. אבל כך היה בזמנם, ולכן התירו לכתוב ס"ת רק ביונית.

כתוב בירושלמי שם כך, תירגם עקילס הגר התורה, לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע. כנראה לכן ישנם החושבים, שזהו אונקלוס הגר, כנראה הם מחליפים ביניהם כיון ששמותיהם דומים. וקילסו אותו. אמרו לו, יִפְיִית מַבְנֵי אָדָם. התרגומים הללו נעשו על דעת חכמי התורה, דהיינו הפירושים שלהם נעשו עפ"י התורה שבעל-פה, וגדולי ישראל אישרו זאת, ולכן מסתמכים על התרגום הזה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

יכול להיות, שהרי ישנם דברים, שינווי נוסחאות משמעותיים בתפסיר, כגון לגבי הפסוק בפרשת נח [בראשית י"ב]: **וְאֵת הַדּוֹרִם וְאֵת אוֹזֵל וְאֵת דְּקָלָה**. בתפסיר שלנו מביאים נוסחא אחרת, 'ודמאר וצנעא וצעדה', אלו שלוש ערים בארץ תימן. ברם נתברר, שזה לא רס"ג שכתב זאת. א"כ יכול להיות, שזהו התרגום של אותו חכם תימני, לפי הקבלה של חכמי תימן כי הכוונה לשלושת הערים הללו. הכניסו דברים, מבלי לשים לב, ולכן חשבו שזהו רבינו סעדיה גאון. ובפרט שקראו לו בשם סעדיה, קראו לי רבי סעדיה גאון. ישנם כאלה שחשבו כך. בעל אבן ספיר אומר, שבתימן חושבים שרס"ג היה גר בתימן. זה בגלל שבלבלו בין האנשים, כבר עברו כמה דורות וכו', ואלו שני אנשים עם שם דומה, וחיברו ספרים דומים, לכן היה קצת בלבול. ואכמ"ל, כי הרחבתי בס"ד בנפלאות מתורתך הפטרת יו"ט"ב דפסח.

[לגבי מה שחשבו כי רס"ג היה בתימן, יש לעיין במבוא לילקוט מדרשי תימן. וראוי להשיב על כלל דבריו שיש בהם דמיונות. וכיוצא בזה בהקדמת ספר ישמח משה לאחד מחכמי עדן. איתמר].

מה העניין, ללמוד מלשון יונית? כיצד אתה מביא ראיה מתרגום ללשון יונית, מכך שעקילס תירגם בלשון יונית 'הידור' שזהו אילן שדר על פני המים? בלשון יונית, 'הידור' זה מים. אז הוא מפרש, כי מה שכתוב בתורה 'הדר', זהו אילן הצריך שישקו אותו עם הרבה מים. מהו הקשר, בין לשון יונית ללשון הקודש?

צריכים לדעת, פעמים רבות חז"ל מביאים ראיה מלשון יונית, ולפעמים מביאים גם לשונות אחרות, כגון [דברים ו', ח'] **לְטַטְפֹּת, טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים** [סנהדרין דף ד' ע"ב].

האנשים אינם יודעים לקרוא את המלה נכון. קוראים 'טט בכתפי, פת בכתפי'. אבל זה לא נראה נכון. אני קיבלתי הקריאה מאבא מארי

דרך אגב, המעניין שהשמות שלהם נגמרים באות סמ"ך, אינני יודע מה בדיוק הכוונה בכך, אבל הרי זאת דרך לשון יונית ורומית. אונקלוס תירגם את התורה ללשון ארמית, עקילס תירגם את התורה ללשון יונית, ורבינו סעדיה גאון תירגם את התורה ללשון ערבית. לכולם יש אות סמ"ך, לא יודע מה זה אומר. אבל מה שכן אפשר לומר, שבשם אונקלוס האל"ף רומזת ל'ארמית', עקילס יש יו"ד וזה רמז ללשון יונית, סעדיה האות השנייה רומזת 'ערבית'. זה רעיון שלי, אל תחפשו מקור.

היה גם אחד מחכמי תימן, לפני ארבע מאות שנה, שגם הוא עשה תרגום התנ"ך לערבית, אבל לפי השפה הערבית של תימן. הוא גם תירגם את כל ששה סדרי משנה, ולכן ישנם כאלה שקראו לו 'רבינו סעדיה גאון', כי גאון זה בגימטריא ששים. הוא היה בקי בכל ששה סדרי משנה בעל"פה, והוא תירגם את כל המשנה ללשון ערבית, בכדי להקל על הלומדים להבין.

הוא מחבר הפיוט 'אצולה מלפנים, קדומת הזמנים וכו', שמו מהר"ר סעדיה טויל. הוא גר במערב תימן.

הערה מהקהל: גם להגר"א מוילנא קראו בשם 'הגאון' סתם, כיון שהוא ידע את כל ששים המסכתות.

תשובת מרן שליט"א: יפה. [מדוע נקרא 'הגאון', עיין בשיעור מוצש"ק וישב התשע"ד].

שאלה מהקהל: התרגום של המשנה לערבית הוא נאבד? זה לא יצא לאור?

תשובת מרן שליט"א: לגבי התרום של המקרא לערבית, הר"ר אברהם ערוסי כותב, לגבי זמנו הוא כותב זאת, שהתרגום הזה נמצא בעיר צנעא. היום בזמנינו, חושבני שהספר נאבד, נעלם. אפשר שאם יגלו את כל הספרים שגנבו כאשר עלו אבותינו מתימן לארץ, אולי ימצאו גם את הספר הזה. בנתיים לא ידוע היכן הוא.

זצ"ל, 'טט' – 'פת'. תחלק את המלה לשתיים. 'טט', בחולם וקמץ, בכתפי – דהיינו במקום שנקרא כתפי, זה שתיים. 'פת', בחולם, באפריקי, זה נקרא שתיים. 'טט-פת'. [עיין עוד בעניין זה בשיעור מוצש"ק בראשית ומוצש"ק וארא שנת התשע"ד. ובמאמר 'תפילין של ראש' למרן שליט"א].

בכל אופן, מה מביאים ראיה מהשפות שלהם? כמרבץ ברש"י פרשת כי תצא, לגבי הפסוק [דברים כ"א, י"ד] לא תתעמר בה, מביא רש"י כך, לא תשתמש בה. בל' פרסי קורין לעבדות ושימוש, עימראה. מיסודו של ר"מ הדרשן למדתי כן. לכאורה, מה מקום להביא ראיה מלשון פרס?

אלא פירושו, לא שבכך מפרשים את התורה, כביכול בתורה כתובות מלים בשפות של אומות אחרות. אדרבה, המלים הללו, השורש שלהם הוא בלשון הקודש. רק שבזמנינו, במשך הדורות, נתמעט לשון הקודש, וכיום זה נמצא רק בשפות אחרות. אבל במקור, זה היה בלשון הקודש, שהיא השפה הראשונה, כמו שנאמר [בראשית י"א, א'] וַיְהִי כָּל הָאָרֶץ שְׂפָה אֶחָת וְדַבָּרִים אֶחָדִים. ואדרבה, בספרים הקדושים מסבירים, לגבי כל שפה, שלא היתה לה חיות אם לא היתה לה איזה משהו בלשון הקודש, ולא היה מה שיחזיק אותה.

אפילו בשפה האנגלית, ישנן מלים שהשורש שלהן הוא בלשה"ק. הם בעצמם לא מבינים כמה מלים אצלם, כיון שהשורש שלהן הוא בלשה"ק. למשל, למה הם קוראים לבית חולים, בשם 'הוספיטל'? הם בעצמם לא מבינים מה זה. עד שהם חקרו ודרשו ואז הבינו, שבעצם מלה זו באה מלשה"ק, וזה 'אוספי דלים'. בלשון המקרא, דל היינו חולה. א"כ זהו אוספי דלים, כלומר מקום שאוסף ומקבץ את כל החולים. וישנן עוד כמה מלים כאלה.

השל"ה כותב [בחלק תורה שבעל-פה], כי מה שמצינו בכמה מקומות שאמרו חז"ל "לשון יוון הוא", אל יעלה בדעת האדם שהתורה כתבה

תיבות שלא בלשון הקודש. אלא הדבר בהיפך, שבבריאת העולם היה רק לשון הקודש. אך כאשר בדור הפלגה בלל ה' שפת כל הארץ, נתערבו מקצת תיבות בלשונות שאר האומות.

החיד"א גם כותב כך בספרו נחל קדומים [פרשת ואתחנן, על פסוק זהיו לטוטפות בין עיניך], שמעתי משם המקובלים, דמאי דאמרי רז"ל הן בלשון יווני אחד, וכיוצא דאמרי תיבה בלשון פרסי וכיוצא [עיין רש"י על פסוק לא תתעמר בה (דברים כ"א, י"ד) בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימראה. יב"ן], לאו למימרא דתורתנו הקדושה דיברה בלשון ההוא, אלא דתיבה זו לשון הקודש היא, אך בכל לשון לקחו תיבות מלשון הקודש וכללו באותו לשון, והם חיותם וכו'. זהו מה שמחיה את השפה. אם לא היתה לה יניקה בקדושה, זה לא היה מחזיק מעמד. והוא עוד אומר, הגם שיכול לכתוב בלשון אחר, דלשון הקודש רחב מאד ליודעים. בלשון הקודש במקור, ישנן הרבה מלים, רק שבעוה"ר במשך הזמן הן נשתכחו. אבל ביסודו, היא לשון מאד גדולה ורחבה.

היעב"ץ כותב בספרו לחם ניקודים [מסכת אבות] כך, מנהג חז"ל לגזור ממלות יווניות שמות ופעלים עבריים וארמיים, כדרך שעשו במלת אַפּוּתִיקִי דִּיתִיקִי. פירוש המלה 'אפותיקי', אַפּה תְּהָא קֵאֵי, דהיינו הוא מגביל בשטר, שאתה תוכל לגבות רק מפה. ודיתיקי, דא תהי למיקם ולמהוי. סנהדרין, והרבה דוגמתם. ששונאים הדרת-פנים בדין. אלו מלים אשר לכאורה אינן בלשון הקודש. וכן 'קפנדריא', אַדְמִקִּפְנָא דרי איעול בהא. דהיינו, במקום שאצטרך להסתובב, יש לי דרך קיצור.

שסמכוה בארמית ובעברית ע"ד נוטריקון. ולא ירוחק זה בעיניך, כי באמת היוונית מקור מחצבתה בראשיתה, מהעברית תוצאותיה, ומארמית אחותה תולדתה, כידוע לחכמי הלשונות ביסודותם.

שערי יצחק – השיעור השבועי

עץ. כתוב 'פרי עץ הדר', ולא מפורש איזה עץ זה. אומר המלבי"ם, לא, התורה לא סותמת, התורה מפרשת. לכן הוא מקדים ואומר, כי ברור שמ"ש בתורה 'הדר' זהו אתרוג, כי כך קראו אז לאתרוג. כפי שישנו עץ שנקרא זית, וישנו עץ שנקרא גפן, כך לעץ האתרוג קוראים הדר.

הדברים הללו בעצם הם דברי הרמב"ן, הוא לא מזכיר את הרמב"ן, אבל הרמב"ן הרחיב בכך, והמלבי"ם מקדים זאת להמשך דבריו, כי זאת המסורת.

אבל אחרי שהכחישו הקראים יסודי הקבלה ולא נמצא לשם "הדר" ריע בתנ"ך על האתרוג, רק הנמצא ממנו הוא על ההידור והנָאָה כמו "הדר זקנים", "הדרת מלך", יצאו חז"ל לבאר ולסמוך את קבלתם. כי אם אמר "פרי עץ" סתם, זה אי אפשר, שזה סוג כולל כל פרי עץ, ואיזה יקח? א"כ בעצם, כתוב בתורה 'הדר', וזהו האתרוג. אבל אם בא מישוהו רשע להכחיש את התורה שבע"פ, איך תוכיח לו? הרי כשרוצים להוכיח פירוש של מלה, צריכים להביא פסוק דומה, מלה דומה. ברם אין בשום מקום נוסף במקרא שמוזכר האתרוג, ממילא א"א להוכיח את הפירוש הזה. למרות שהוא הקדים ואמר, כי בודאי שזהו הפשט, אבל אם מישוהו בא לחלוק, אתה צריך להביא לו הוכחה, ואין הוכחה. לכן, חז"ל היו צריכים להביא הוכחות אחרות.

כך הוא אומר, ועל כרחך שבא הלשון במובן המדויק – פרי הנובב מן העץ עצמו. כי כל עץ נושא פרי, היא רק הצינור אל לְשֵׁד האדמה, המתבשלת דרך קנוקנות העץ, ומזה יתהווה הפרי. לא כן בעץ האתרוג, שטעם העץ כטעם הפרי – הפרי נעשה מן העץ עצמו, ממבחר חלבו וְלַחֲוָתוֹ, לא מן הארץ באמצעות העץ. ולפי זה מה שכתוב "הדר" מוסב על הפרי, שיקח ההדר והנאה שבמינו, וכמ"ש בגמ' הדר בעיני וליכא. דהיינו כיון שלגבי העץ הזה טעם עצו ופריו שוה, יוצא שהפרי הוא מהעץ. בשאר הפירות,

כלומר, לשון הקודש, היא הראשית. והלשון הארמית, נקראת אחותה של לשה"ק. והלשון הערבית, נקראת בת אחותה. כך הרמב"ם כותב, שהערבית היא בת אחות של הארמית. וועיין עוד למהרי"ק במאמר ברית הלשון, ובשיעור מוצש"ק ויחי ה'תשע"א.

בעת לגבי השאלה, איך יתפרש מה שכתב במדרש הגדול, לדעת בן עזאי 'הדר באילנו שנה שנה', הוא לא אומר 'אל תקרי', ולגבי עקילס האומר 'הידור' ג"כ לא כתוב 'אל תקרי'. מדוע רק בדברי רבי, הוא אומר לשון 'אל תקרי'?

כנראה שצריכים לקרא אחרת במדרש הגדול, לא 'הָדָר באילנו' אלא הָדָר באילנו. אמנם כאן מנוקד בפתח וקמץ, אבל אינני יודע מי ניקד זאת, האם המדפיס ניקד או שגם בכת"י ניקדו. ואפילו אם כן, אבל עכ"פ לפי העניין נראה, כי יש לו פירוש אחר. זה לא 'אל תקרי', כי המלה נשארה כפי שהיא, 'הָדָר', והכוונה היא שההדר של העץ הוא שהפירות נמצאים בו. כי אם הפירות נשרו, אם קטפת את הפירות, לקחת את היופי של העץ. ע"י שנשארו הפירות בעץ, ובפרט כאשר הם צהובים על העץ, זהו היופי של האילן.

פירוש המלבי"ם בסוגיא דלעיל, וראה גם מדבריו כי אין מחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן לגבי הדר שלא היה ספק בכל הדורות שזהו אתרוג.

המלבי"ם מפרש כך [התורה והמצוה, אמור קצ"ו]. הוא לא ראה את מדרש הגדול, אבל הוא מעצמו פירש כך את הסוגיא. המלבי"ם אומר, כי מה שרש"י הסביר 'הָדָר', זהו דוחק. לא צריכים להגיע לזה. כך היה נראה בפשיטות למלבי"ם, ונראה לי בס"ד שזה מתלבש ומתאים לגירסת מדרש הגדול.

וז"ל המלבי"ם שם, אין ספק שבלשון הקדש, נקרא עץ האתרוג בשם "הדר" כמו שנקרא עץ זית "גפן" וכדומה. וכן נשארה הקבלה מדור דור ש"הדר" היינו אתרוג. אנחנו חושבים, כביכול התורה סתמה, ולא אמרה בדיוק איזה

הפרי גדל מן האדמה, אבל באתרוג כיון שטעם עזו ופריו שוה, יוצא שבעצם הוא ניזון ויונק את הלחות שלו מהעץ שלו בעצמו.

א"כ, מה זה 'הדר'? אלא הכוונה, לקחת את המין המהודר, שלא עלתה בו חזיות, ושהוא לא שחור, או שאין בו נקודות שחורות, וכן כל שאר המומים. א"כ יוצא שזהו פירוש אחר.

והוא ממשיך ואומר, ובן עזאי דורש זה מלשון "הדר" כפי פשוטו, שהוא שם העץ או העץ והפרי (כמו "תאנה" "רמון" שנקראו בשם העץ והפרי). הרי לא כל העצים, הם אותו הדבר. למשל תאנה, גם העץ וגם הפרי נקראים בשם תאנה. וכן רימון, העץ וגם הפרי נקראים רימון. אבל בגפן, זה לא כך. העץ נקרא גפן, והפירות נקראים ענבים. אנחנו מברכים על היין, בורא פרי הגפן, כי 'הגפן' היינו שם העץ, כי לפרי ישנו שם אחר. אבל לגבי תאנה ורימון, זה אותו שם.

וידוע שהשמות המשותפים, דומים בצד מָה, כמ"ש הראב"ע שנקרא "פרד" בעבור הַפְּרָדוּ, שלא יוליד. ושם "עָרֵב" מצד עירוב הצורות. וכן נקרא העץ בשם "הדר" על הדרו ויפיו, אבל מה היא הדר העץ? וכבר כתבנו בפר' קדושים (סימן לח) ש"הדר" בא על צורתו החיצונית, וכל דבר מהודר במה שהוא יופי למינו. וְהִדְרָה עץ, היא פירותיו, כמו שכתוב "כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון". וכל עץ, משולל ההדר. כי אם יתבשלו פירותיו, יבצרו ויאורו וילקטו פירותיו ויקחו הדרו ממנו. לבד עץ האתרוג, כליל היא בהדרו, כי פירותיו עומדים בו כל השנה. וז"ש הדר באילנו(ת) משנה לחברתה, שאין צורך לדחוק שהחליף לשון הדר בלשון דָּר. לא צריך לפרש בדוחק, כוונתו למה שרש"י הסביר, שזה לשון דירה. רק ר"ל שמצד זה נקרא "עץ הדר". ובסוכה (דף לה) עוד טעמים ורמזים, וכולם שבים אל מה שכתבנו.

הוא כותב, זה הפירוש 'פרי עץ הדר', הָדָר באילנו. בפנים כתוב באילנות עם תי"ו, במאמר תורת כהנים, אבל כנראה זאת טעות

דפוס, וצ"ל הדר 'באילנו'. בפירוש הוא כתב נכון, 'באילנו'. אולי אפשר לפרש גם עם תי"ו, אבל בכל אופן יותר מסתבר כפי שהוא כותב כאן בסוף, 'הדר באילנו משנה לשנה'. כי ישנו הדר בעץ עצמו, היופי שלו הוא שפירותיו נמצאים.

המלבי"ם משוסדמה לא מזכיר את הרמב"ן במפורש, אבל כפי שאמרנו אלו דברי הרמב"ן, ומכך ישנו חיזוק גדול למה שדיברנו ובשיעור מוצש"ק לך לך התשפ"א, שהרמב"ן לא חולק על הרמב"ם. הבאנו שישנם כאלה שעשו כביכול הרמב"ן חולק על הרמב"ם ובתלמוד בבלי 'מתיבתא', אבל הסברנו שהדבר אינו נכון, והבאנו ראיה מחידושי הריטב"א.

לפי פירוש המלבי"ם בסוגיא, ישנו מהלך וחשבון אחר, קצת שונה ממה שהריטב"א הסביר בסוגיא, הריטב"א הכניס את הרמב"ן בסוגיא וגם המלבי"ם הכניס את הרמב"ן בסוגיא, אבל בסה"כ לפי שניהם יוצא שלא היה שום ספק בעולם כי 'הדר' זהו האתרוג. רק שמאז שהכחישו הקראים, כפי שהמלבי"ם כותב, היו צריכים להביא הוכחות לכך.

בעל תורה תמימה [פרשת אמור אות קל"א], כבר כתב זאת במפורש בזה"ל, הנה הטעם הפשוט מהמקובל אצלנו, שפרי עץ הדר היינו אתרוג, כתבו הראשונים ע"פ תרגום הפסוק דפי' בראשית ונחמד העץ – ומרגג אילנא. ולכן נקרא אתרוג, שהוא תרגומו של הדר ונחמד, עיין בנמוקי רמב"ן כאן, ובחידושי ריטב"א בסוגיא כאן. ואמנם חז"ל מצאו לנכון למצוא רמז גם בגוף הלשון דפרי עץ הדר היינו אתרוג [ואולי כדי להוציא טעותן של הקראים דמפרשי פרי עץ הדר – פרי מהודר, אשר באמת זה הבל, דא"כ הול"ל פרי הדר, ועוד מכמה טעמים], ולכן דרשו בזה דרשות שונות. ור' אבהו דריש הדר מלשון דירה כדמפרש, וי"ל בכונתו משום דהדרת כל עץ היא פרי, וס"ל דהמלה הדר מוסב על העץ ולא על הפרי, והיינו שהעץ הוא הדר. ומה הדרתו, שנושא פרי משנה

שערי יצחק – השיעור השבועי

לגבי העניין הזה ש'אתרוג גדל על כל מים', נפקא מינה לעניין תרומות ומעשרות, וכן להלכות שמיטה. הרי ישנו הבדל לגבי מעשרות בין השנים, בשנה ראשונה ושניה זה מעשר שני, וכן רביעית וחמישית, ובשנה שלישית ושלשית זה מעשר עני. לפי מה קובעים את השנה? באילנות הולכים לפי ט"ו בשבט – ראש השנה לאילן. אבל לגבי ירקות ותבואה וקטניות, הולכים לפי ראש השנה, דהיינו א' בתשרי.

אבל באתרוג, למרות שהוא אילן עץ, בכל זאת המעשרות שלו הולך לפי הלקיטה, לפי הזמן שהוא נקטף מן העץ. לכן בשנת שמיטה (כגון בסוף שנתנו זו), קוטפים אותו לפני ראש השנה, בכדי שלא יהיה בו קדושת שביעית. ומבחינת דיני מעשרות, הדבר תלוי מתי נלקט האתרוג, וזמן לקיטתו קובע את המעשר. לדוגמא, אם לקטנו אותו אחרי ט"ו בשבט, והוא חנט לפני, אם היינו הולכים לפי החנטה, אז היה נחשב לשנה הקודמת, דהיינו שנת מעשר שני. ואם נלך לפי הלקיטה, זה צריך להיות לפי מעשר עני. א"כ כיון שהאתרוג גדל על כל מים, יש לו דין כמו ירק. דבר זה מבואר במסכת קידושין (דף נ"ו). והרמב"ם מביא זאת בהלכות הללו בהל' מעשר שני, פרק ראשון.

בהלכה ב' כותב הרמב"ם כך, באחד בתשרי, הוא ראש השנה למעשר תבואות וקטניות וירקות. וכל מקום שנאמר ראש השנה, הוא אחד בתשרי. ובט"ו בשבט, הוא ראש השנה למעשר האילנות.

כיצד? תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות לפני ראש השנה של שלישית, אע"פ שנגמרו ונאספו בשלישית, מפרישין מהן מעשר שני. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא לאחר ראש השנה של שלישית, מפרישין מהן מעשר עני. וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו אחר כן בסוף שנה שלישית, מתעשרין לשעבר, ומפרישין מהן

לשנה, וסגולה כזו היא רק בעץ אתרוג [מספר התורה והמצוה]. זהו שם ספרו של המלבי"ם.

בעל תורה תמימה פיענח יותר את מה שהמלבי"ם כתב בקיצור מבלי לציין את המקורות, הוא הרחיב בכך יותר והביא את שמות המפרשים אשר אמרו כך.

דרך אגב, בהמשך דבריו [אות קל"ב] הוא כותב דבר מעניין, לגבי 'הדר' שזה מלשון מים, הוא אומר כי זה גם לגבי חודש אדר, וכן החדש אדר נקרא לדעת קצת ע"ש שבו יעלה צמח האדמה ופרי הארץ המלאים לחלוחית ורטיבות. חודש אדר נקרא על שם הגשם, הפירות גדלים והם לחים.

ומזה יש לפרש גפן אדרת (יחזקאל י"ז) כלומר המלאה לה ליח בימי פריחתה, ולכן יאמר שם בפסוק ב' כל טרפי צמחה תיבש, וידוע דאל"ף מתחלף בה"א שהם מאותיות אהח"ע, והנה גם ביתר המינים פסול יבש דילפינן מאתרוג.

'הדר' ו'אדר' זה מתחלף. כך כתוב שם בפסוק, אֶל שְׂדֵה טוֹב אֶל מַיִם רַבִּים הִיא שְׂתוּלָה לְעֵשׂוֹת עֲנָף וְלִשְׂאֵת פְּרִי לְהִיּוֹת לְגִפֵּן אֲדָרֶת.

דרך אגב, הוא אומר כי אדר היינו שהאדמה לחה ומלאה רטיבות, דיברנו בזמנו ושיעור מוצש"ק כי תשא התשע"ט] למה אנחנו התימנים אומרים אדר בדל"ת דגושה, ולפי הסברא שלו ישנו עוד חיזוק לכך, כי אדר זה בדגש כמו בלשון הפסוק 'לגפן אדרת', והמובן בזה הוא כפי שהתורה תמימה מסביר. זהו פירוש נוסף לעניין הזה.

מדוע לאתרוג יש דין ירק, דעת החזו"א כי בפירות הדר כגון לימון ותפוז וכדו' הגדלים על כל מים יש להפריש פעמיים מעשרות מספק, חיזוק דעת הגרשז"א המוכיח מרבינו הרמב"ם שכ' אתרוג בלבד, שקלא וטריא בדברי האחרונים ודחיית דברי הטוען כי הרמב"ם לא הזכיר בחיבורו משנה תורה את פרי הלימון, כי הוא מזכירו בשם מלוחים.

מעשר שני. וכן אם באו לעונת המעשרות קודם ט"ז בשבט של רביעית, אע"פ שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישין מהן מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ז בשבט, מתעשרין להבא.

ובהלכה ד' כותב הרמב"ם, הירק, בשעת לקיטתו עישורו. כיצד? אם נלקט ביום ראש השנה של שלישית, אף ע"פ שבא לעונת המעשרות ונגמר בשנייה, מפרישין ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית, מעשר שני.

ובהלכה ה' כותב הרמב"ם, וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן, הרי הוא כירק, והולכין אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית.

האתרוג הוא שונה, והולכים בו כפי שהולכים בירקות, בין למעשר ובין לשמיטה. כיצד? אם נלקט בשלישית אחר ט"ז בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני, אע"פ שנגמר בשנייה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ז בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני. נלקט ברביעית אחר ט"ז בשבט, מפרישין ממנו מעשר שני. ובהלכה ו' הוא מוסיף, ואף ע"פ שהולכין אחר לקיטתו, אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפילו היתה כזית ונעשית (פְּכָר) [פְּדָ], חייבת במעשרות.

במלים אחרות, באתרוג הולכים לחומרא. חוששים ללכת גם לפי החנטה וגם לפי הלקיטה.

מהו הדין, לגבי לימון? האם גם לימון נחשב כמו אתרוג, כיון שגם הוא כמוהו 'גדל על כל מים'? גם שאר הפירות, אשר קוראים להם היום 'פירות הדר', כגון תפוזים ואשכוליות וכדו', הם ג"כ גדלים על כל מים. דנו בכך גדולי ישראל בדורות שעברו, האם הדין שלהם הוא כמו אתרוג, או שלא?

הרש"ם – זהו רבי שלמה סיריליאו – בפירושו על הירושלמי [דף קנ"א], הוא אומר כי הלימון

הוא כמו אתרוג. דינו כאתרוג, והולכים אחרי לקיטה, כי הוא נחשב כמו ירק. אפילו שבודאי הוא עץ, וברכתו בורא פרי העץ, אין ספק שזהו עץ לפי כל הכללים מהו עץ, אבל חז"ל נתנו לאתרוג, וממילא לו, דין של ירק, לגבי מעשרות, כיון שהוא גדל על כל מים.

החזון איש סובר, שזהו ספק, הדבר אינו ברור, ולכן תפריש מן הספק גם מעשר שני וגם מעשר עני. בספר דרך אמונה הביא זאת בהלכות מעשר שני [פרק ראשון, אות ל"ה] בזה"ל, אתרוג דרכו ליגדל על כל מים כירק, נתנו לו דין ירק, דאזלינן בתר לקיטה. ותפוז ולימון וחברותיהן, כל פרי עץ הדר שמשקין אותו כמו אתרוג, וגם הן משתוין בבנין הפרי ובקליפתן ובחילוקן חלקיהן וקרומיהן ופריין משקה נזל מופקד בקרום המקיפו, יש להסתפק בהן אולי הם מין אתרוג, וצריך לעשר ב' מעשרות, בין שניה הנכנסת לשלישית ובין שלישית הנכנסת לרביעית, וצריך להתנות ולפדות המעשר שני ולעשותו מעשר עני וליתן לעניים. ור"ה שלהן ט"ז בשבט.

והוא מציין ב'ציון הלכה' [אות נ"ח], חזו"א שביעית ס"י ז' סקט"ז, וכ"ה בקונטרס ה' תרומות שהדפיס רז"ש ז"ל, ובחזו"א שביעית ס"י ז' סק"ד כתב שקרוב הדבר שהן מן אתרוג, וראוי להחמיר לדעת רבנו וכו'. ישנו כאן ספק, החזו"א מסתפק בכך, ודנו בזה בעוד כמה וכמה ספרים.

בא מו"ר הגרש"ז אוירבך זצ"ל ואומר, מה פתאום? לימון הוא לא כמו אתרוג. שהרי הרמב"ם כותב, וכן האתרוג 'בלבד'. למה הרמב"ם הוסיף כאן את המלה 'בלבד'? הרי בגמרא לא כתובה המלה בלבד? אלא הרמב"ם רוצה לומר, כי אין דבר כזה. מכל הפירות שבעולם, רק האתרוג, ולא הלימון.

בזמנו כאשר דנו גדולי ישראל לגבי עניין האתרוג המורכב, היה אחד מן הגדולים, שמו

מקום שהזכירו חז"ל מה שהוא הדין באתרוג, גם מה שאנו קורין לימון וכדומה הוא בכלל. וגם הרמב"ם שכתב בהלכות כלאים הנ"ל שכתב תפוח באתרוג כו', גם הוא כיוון גם על שם לימון וכדומה.

ואין ראייה כלל מהאנשים שעושים הבדל, שלזה שקורין בשם אתרוג ולזה קורין בשם לימון דוקא, שהם שני מינים. שאצל חז"ל כולם היו נקראים בשם אתרוג. ואם כן לא שייך לשאול דאמאי לא שאלו בגמ' ולימא לימון, דמלבד דחז"ל לא ידעו מזה השם, שאפשר דכיון דיש בו כל התנאים הנאמרים מהל"מ שיוצאין יד"ת. כך הוא כותב.

בא בספר ארבעת המינים ואומר, במחילה מכבודך, הדבר אינו נכון. כי הסיבה שחז"ל לא הזכירו לימון, היא מפני שפרי זה לא היה.

הבאתי את דבריו בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ [הלכות לולב דף ר"ז] בזה"ל, ועל מה שתמה שם למה לא הזכירו חז"ל בש"ס פרי הלימון, אלא שמע מינה שגם זה חשיב פרי עץ הדר, ראיתי בס' ארבעת המינים שכ' שחקר ע"ז ונתברר לו שעד לפני כאלף שנה לא היה פרי זה בנמצא בכל ארצות המזרח, וא"כ אין מקום לתמיהתו.

התורה בודאי מדברת רק על אתרוג, ולימון לא היה, ממילא כאשר אח"כ הביאו זאת מארצות אחרות, התעוררו שאלות. אבל אינך יכול לטעון לי, למה הגמ' לא שואלת את השאלה הזאת, כיון שבמציאות זה לא היה.

הערתני עליו שם, וגם אני ידעתי החשו, כי דברי הטבעיים בזה אומדנות בעלמא. אין הוכחה שזה לא היה. הם כך משערים. אבל אם זה נכון, ומ"מ אם דבריהם נכונים, יובן וכו'.

בעז"ה נביא ראייה, כי לימון אין דינו כאתרוג. אמנם רבים אינם מסכימים עם הגרשז"א, בל"נ עוד נרחיב על כך, אבל ברצוני לומר כעת חידוש ממש גדול.

מהרש"א אלפנדארי, והוא אמר כך. למה כאשר הגמ' במסכת סוכה דנה זאימא פלפלין וכו', אולי הפלפלין זה פרי עץ הדר, מדוע הגמ' לא שאלה זאימא לימון?

למה הגמ' לא שואלת, אולי זה לימון? אלא התשובה, כי לימון זה אתרוג. בזמן הגמ' קראו ללימון בשם אתרוג, וכן לתפוזים ולאשכוליות וכדו'. כולם נקראו בשם אתרוג, כיון שהם נחשבים אותו הדבר.

זהו חידוש גדול, מה שהוא אומר. אינני יודע האם מישוהו מסכים איתו. לפי זה הוא הכשיר את האתרוגים המורכבים, כך היא השיטה שלו. וסברת החזו"א היא משהו דומה לזה, כי הוא אומר שזה בעצם אותו הדבר.

אבל הוא הולך עוד יותר קיצוני. הוא כותב זאת בשו"ת סבא קדישא [או"ח סי' י"ג] בזה"ל, כד מעיינת לא קשיא דאמאי לא שאלו ואימא לימון, משום דהיכן הוזכר שם לימון בשום מקום מהתלמוד כדי שנאמר למה לא שאלו ואימא לימון, דבכ"מ שיש חילוק בענין הפירות – וכמ"ש בפ"ק דמעשרות ובתל' פ"ק דר"ה ומקומות אחרים לענין אתרוג שיש הפרש בדברים אחרים, למה לא ביארו ג"כ בדין הלימון לפ"ד מהר"ם בן חביב שהלימון אינו אתרוג כן. ובאמת זה לפלא לפ"ד.

ואין לומר דמשום דלא מצוי להם בא"י לא הוצרכו לבאר, הא ליתא, דודאי הי"ל פרי זה הנקרא אצלינו לימון, ולמה לא הזכירו?

לכן נראה לע"ד דלא היה ידוע לחז"ל שם לימון כלל, מפני ששם זה הוא שם של גוים, וחז"ל מה שהיה שמות להם בפירות, היה שמות ארמי מבבל שהוא לשון תרגום, וכמו שתרגם אונקלוס הדר – אתרוג. וחז"ל ג"כ בלשון הזה היו משתמשים, וכמ"ש ברפ"ב דקידושין דף ע' ע"א, שהבאתי שם בשם זה, שלפ"ז נראה דגם הפרי הנקרא לימון, מה שהיו חז"ל קורין הוא דוקא בשם אתרוג, ולא בשם אחר. ולכן בכל

הגרשז"א בספרו מנחת שלמה וסימן נ"א אות כ"ב, ועוד לפני כן בספרו מעדני ארץ [הלכות שביעית] כותב כך, עיין בר"ש סיריליא דף קנ"א שסובר דדינו כאתרוג, אך נלענ"ד דכיון שהפרי הזה כבר היה ידוע ונפוץ בזמן הרמב"ם, שהרי באגרת הרפואה אשר לו הזכירו פעמים רבות, וגם בהקדמת הרמב"ם לס' טהרות בד"ה ובטומאת משקין, ואעפ"כ כתב בפ"א ממעשר שני הל"ה דבפירות האילן הולכין אחרי הלקיטה רק באתרוג בלבד, ומזה ששינה מלשון הגמ' והוסיף תיבת "בלבד" משמע שבלימון הולכין אחר חנטה ולא אחר לקיטה כאתרוג.

הוא מדייק מכך שהרמב"ם הוסיף את המלה 'בלבד', ואנך יכול לבוא ולהגיד שהרמב"ם לא ידע מה זה לימון, מכיון שהרמב"ם כן ידע מהו לימון. לגבי חז"ל, הוא איננו יודע האם בזמן הגמ' היה לימון או שלא. אבל בזמן הרמב"ם, בטוח היה. והראיה היא, שהרמב"ם מזכיר זאת ב'אגרת הרפואה'. לא ברור, למה הוא מתכוין בשם 'איגרת הרפואה', אבל עכ"פ בספרי הרפואה של הרמב"ם, הלימון מוזכר הרבה פעמים.

וגם בפירוש המשניות הרמב"ם מזכיר זאת, בהקדמה לסדר טהרות. שם הרמב"ם כותב לגבי שבעה משקין המקבלים טומאה, (שסימנן י"ד שח"ט ד"ם), יין דבש וכו', והם ג"כ מטמאים [מכשירים לקבל טומאה]. רק שבעת המשקין הללו, כי עליהם מצאנו בתורה שהם נקראים משקה. אבל שאר המשקין, אינם מקבלים טומאה, ולא מטמאים. אבל הרמב"ם כותב, ומה שאינו מאלו הלחים, כמו יין הרימונים והאגסים, ומי הלימוני והדלעת ודבש הקנים ושמן אגוזים ושומשמן וזולתן מי המימות והדבשים והשמנים, לא יקבלו טומאה בשום פנים ואפילו מדברי סופרים. א"כ בזמן הרמב"ם, היה פרי הלימון. מדייק הגרשז"א, מכך שהרמב"ם כתב בנ"ד 'אתרוג בלבד', בודאי שכוונתו להוציא את הלימון, כי בזמנו אכן השתמשו בעץ לימון.

ב'ציון ההלכה' שם בהמשך הגר"ח קניבסקי כותב, שאין הוכחה מהמלה 'בלבד'. אמנם הוא לא מזכיר בהדיא את שמו של הגרשז"א משום מה, אבל בטוח שהוא התכוין אליו. אין מישהו אחר שכתב זאת.

הוא כותב כך, לשון 'בלבד' שכותב רבינו, זה לא מכריע, אפשר להגיד אתרוג וגם מה שדומה לו. הגם שכתוב בלבד, זה לאו דוקא וכו'.

ישנו צורך ליישב את הראיות שלו, אבל הזמן קצר, ע"כ ברצוני לומר כעת רק נקודה אחת, ובעז"ה נרחיב על כך בהמשך.

הרב בנימין זילבר בספרו ברית עולם ודף ק"ב כותב שהוא תמיה, כיצד בספר מעדני ארץ דייק מהלשון 'בלבד', איך על סמך דקדוק כזה קלוש ניתן להוציא הלכה למעשה. הרמב"ם בחיבורו משנה תורה, אינו מזכיר בשום מקום לימון. מה אתה מביא לי ממקומות אחרים? מכך נלמד כי רק אתרוג ולא לימון? הוא אינו מסכים לדיוק הזה.

ברם ברצוני לומר חידוש גדול בעז"ה, כי הרמב"ם כן מזכיר לימון בחיבורו, אלא שיש לו שם אחר. הרמב"ם קורא ללימונים, בשם 'מלוּחִים'. זהו חידוש גדול מאד, צריך גם להרחיב ולהסביר הרבה דברים 'מסביב', אבל כעת אומר רק את הנקודה העיקרית, כי אני רואה שהזמן כבר אינו מספיק, ובל"ג נרחיב בשיעור הבא.

הדבר נראה לי כי לאמיתה של תורה, ובכל אופן יש לי שני עדים לכך.

כידוע, הרמב"ם הבין ועסק רבות בענייני רפואה, ונשמרתם מאד לנפשותיכם, והוא כותב בהלכות דעות [פ"ד הל' י"ג] כך, לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין כל ימיו, ויהיה קרוב לשלשול מעט. וזה כלל גדול ברפואה, כל זמן שהרעי נמנע או יוצא בקושי, חלאים רעים באים. ובמה ירפה אדם מעיו אם יתאמצו מעט?

שערי יצחק – השיעור השבועי

החלק החיצוני עם הפנימי. לאפוקי משמש או אפרסק וכדו', שהחלק הפנימי הוא גרעין קשה שא"א לאכלו.

ספרגלים – דהיינו חבושים, אגסים, בטנים, פלפלין. אין הכוונה למה שקוראים היום בשם בטנים, כידוע זהו שיבוש בל' עברית. מה שכתוב בתורה [בראשית מ"ג, י"א] בְּטָנִים וְשִׁקְדִים, אין הכוונה שיעקב שלח ליוסף בטנים, הדבר אינו מכובד, ה'בטנים' של התורה זה משהו יותר חשוב, זהו מין עץ האֵלֶה.

כעת תשמעו, ולימוניא – הוא לשון ישמעאל שעושים מלוחים. וכותב על כך בספר פרי חדש, לגבי ענייני ט"ו בשבט, כנראה הם סוג לימונים שכובשים אותם עם קליפותיהם, ונאכלים בשלמותם.

כנראה הוא בהחלט צודק. המלה לימון היא בלשון ישמעאל, בערבית קוראים לזה 'לִימוֹן', והוא אומר שעושים מזה 'מלוחים', שזאת המלה בלשון הקודש. א"כ רואים, שהלימון נקרא בשם מְלוּחַ.

כמרכן ראיתי בספרי הרפואה של הרמב"ם, דברים מקבילים למה שהוא כותב בהלכות דעות, ושם הוא כותב במפורש לימון. מכך הבנתי, כי מ"ש מלוחים בהלכות דעות, הכוונה היא ללימון.

הוא כותב (בספר כתבים רפואיים א', דף 52) כך, אמר אבן זוהר, יזכרהו אלהים לטובה – מובן כי זהו שם של רופא בזמנם – כי הטוב לרכך את הטבע – הדבר הטוב בכדי שהאדם ירכך את גופו – משקה הריברבר"י עם התמראינדי.

ואשר יִרְאֶה העבד הקטן – הרמב"ם כותב על עצמו כך בענוה – לפי מה שסופר לו מִמִּזְג אֲדוֹנָי – הרי הוא כותב זאת למלך מצרים בתורת תרופות – הטוב לו, הוא שיתמיד לרכך את הטבע כאשר ייעצר, בלימוני"א, עשויה בתרנגולת שמנה, בהרבה זעפראן, וסוכר ומי לימון וסילקא שנשלקו עמה וכו', וכאשר

אם היה בחור, יאכל בבקר בבקר מלוחים שלוקים, מתובלין בשמן זית, ובמוריים – דהיינו ציר של דגים – ובמלח בלא פת, או ישתה מי שֶׁלֶק של תרדין, או כרוב בשמן זית ומוריים ומלח. ואם היה זקן, ישתה דבש מזוג במים חמים בבקר, וישהה כמו ארבע שעות, ואח"כ יאכל סעודתו, ויעשה כן יום אחד או שלשה או ארבעה ימים אם צריך לכך עד שירפו מעיו. בכדי שהבטן לא תהיה קשה, אלא רכה. אם לא, ח"ו הדבר גורם מחלות רעות.

הרמב"ם כותב, 'מלוחים'. כל המפרשים שראיתי מסבירים כי ה'מלוחים' של הרמב"ם, זהו מלשון הפסוק באיוב [ל', ד'] הַקִּטְפִים מְלוּחַ עֲלֵי שֵׁיט, וְשָׂדֶשׁ רִתְמִים לַחֲמָם. דהיינו, מין עשב, מין קוצים, דבר שאינו ראוי לאכילה. הפסוק שם מדבר על אנשים פראיים, האוכלים דברים שלא אוכלים אותם בני תרבות. אנשים עניים ומסכנים.

אבל בספר בן סירא [עמ' י"א] מובא, שנבוכדנאצר שאל אותו, תגיד לי, כמה עצים ישנם כאן בפרדס שלי? ענה לו, יש לך בגן שלושים מיני פירות. הוא אמר זאת אפילו בלי לראות. עשר מהם נאכלים כמו שהם, עשר נאכלים רק מה שבפנים ומשליכים את מה שבחוץ, ויש עשר שאוכלים מה שבחוץ ומשליכים את מה שבפנים. והוא מפרט לו, מה הם השלושים. ומתחיל, תפוחים, תאנים, שקמים, אתרוגים, ענבים. את התפוחים אוכלים כמו שהם, גם את החלק הפנימי.

דרך אגב, במאמר המוסגר, ישנם הרבה אנשים שבדר"כ זורקים את החלק הפנימי של התפוח, אבל ראיתי כי נתברר עפ"י מומחים, וראיתי שגם כתבו זאת בשם הג"ר ברוך בער – בעל ברכת שמואל, כי החלק הפנימי של תפוח עץ הוא יותר בריא אפילו מן התפוח"ע בעצמו. רוב האנשים זורקים זאת כי נגעלים מכך, אבל אדרבה, כנראה יש בו תועלת, וזה אפי' יותר חשוב. בכל אופן, הנה כך רואים גם מדברי בן סירא כאן, כי הוא אומר כן לגבי תפוחים, כמו לגבי תאנים וכו' שאוכלים מהם את הכל, את

יצטרך לרכך הטבע ברפואה, יקח משקל דרכמון ריברברי וכו', ויקחהו אחר כן, ולא יאכל אחריו עד סוף שש שעות מהיום.

דבר זה נמצא בעוד כמה מספרי הרפואה של הרמב"ם, וזה מקביל כמעט בדיוק למה שהוא כותב כאן, מי מלוחים שלוקים, ומי שלק של תרדין וכו' ארבע שעות וכו'. כגון בכתבים רפואיים כרך ד' [עמ' 14], הוא כותב כך, יקדים הירקות השלוקים לפני הביצים, ויקדים הביצים לפני בשר העופות, ובשר העופות לפני בשר הצאן. וכן יקדים מה שירכך הטבע, ויאחר מה שיקשה הטבע. כיוצא בזה, שיקדים ה'לימוניה' ויאחר התבשיל וכו'.

גם בספר הקצרת [דף 89] הוא כותב, תבשיל הידוע במצרים, העשוי במי לימון ולב הרקטם, והתרדין, והוא הרכבה טובה לרפיון הטבע לרוב בני אדם. ולפני כן הוא כותב, אמר המחבר, וכמו כן התרדין המתובלים במורים שעורים ושמן זית הרבה, ולא ישליך מימיהם. זה מה שטוב בכדי לרכך.

בקיצור, יש לי כאן שני עדים, ספר בן סירא הקורא ללימון בשם מלוחים בלשה"ק, והרמב"ם בספרי הרפואה שלו הכותב תמיד לימון במקום מלוחים. א"כ יוצא, שהרמב"ם מזכיר במפורש בחיבורו משנה תורה את הלימון.

זאת תשובה, למה שטוען הרב זילבר. הרמב"ם כן מזכיר, רק יש לו מלה אחרת. הוא לא קורא לכך לימון, כי לימון זה בלשון ערבי. בפירוש המשניות, הרמב"ם כתב לימון, כי שם הוא כתב בערבית. אבל במשנה תורה, שהוא מיוסד בלשה"ק, הרמב"ם כותב 'מלוחים'.

וא"כ כאשר כותב הרמב"ם בהלכות מעשר, 'האתרוג בלבד', בודאי שהוא מתכוין לאפוקי נמי לימון, כי אי אפשר להשוות את האתרוג עם הלימון. זאת ראייה עצומה, לדברי הגרשז"א.

נפק"מ לדינא, כי ללימון יש דין ירק, מכל הבחינות. רק לאתרוג יש את החומרא, ללכת גם לפי זמן הלקיטה וגם לפי זמן החנטה, אבל לימון הוא כמו שאר האילנות, שהולכים רק לפי החנטה.

בעז"ה ישנם עוד כמה דברים שצריכים להסביר בנ"ד, לפרק עוד כמה קושיות ושאלות שדנו בהם, אולם כבר לעת עתה הבאנו חיזוק גדול לדיוק של הגרשז"א, כי ח"ו זהו לא 'דיוק קלוש' כפי שהרב זילבר חשב, אלא זהו דיוק גמור ואמיתי. הרי בגמ' לא כתוב 'בלבד', ומאחר והרמב"ם הוסיף 'בלבד', בודאי שהיתה לרמב"ם כוונה במלה הזאת, ללמד אותנו את ההלכה הזאת, כפי דרכו בלשונו הזהב המלמדת דברים רבים. והמקום ברוך הוא יוסיף להאיר עינינו במאור תורתו, אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.